

Groenaanleg in de wederopbouwperiode 1940-1965

Verslag Platform Groen Erfgoed 8

Datum: 7 maart 2012, 13.30 tot 17.00 uur

**Locatie: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Smallepad 5,
Amersfoort**

Wederopbouw 1940-1965. De Tweede Wereldoorlog is voorbij: verwoeste stadskernen, behoefte aan nieuwe huizen en eigen voedselvoorziening. Een nieuwe fase in het Nederlandse landschap.

Steden worden weer opgebouwd en worden vooral ook uitgebreid met nieuwe woonwijken. Van het landelijk gebied gaat 70% op de schop. De aanpak is planmatig; functionalistisch. Er worden groenvoorzieningen aangelegd in de nieuwe woonwijken en recreatiegebieden ingericht. Er komen beplantingen op de nieuwe boerenerven, langs de nieuwe wegen. Het nieuwe groen heeft een functie, maar niet die van gebruikshout of productiebos. Het groen wordt een middel bij de herinrichting van het landschap, bij het opvangen van recreanten, het aankleden van de nieuwe wijken.

Wie waren de ontwerpers die de nieuwe stad en het nieuwe land aankleedden? Hoe deden ze dat? Welke rol speelde het groen daarin? En wat voor groen was het?

Het landschap van de wederopbouw is alom tegenwoordig. Het is heel gewoon. En tegelijkertijd is er al veel verdwenen of in rap tempo aan het verdwijnen. Straks hebben we misschien meer 'groen' van Zocher of Springer dan uit de wederopbouwperiode. Hoe komt dit? En wat kunnen we daaraan doen?

Luc Korpel - Inleiding

Het Nederlandse cultuurlandschap wordt tot op de dag van vandaag ingedeeld op basis van de plek en de ondergrond; zandlandschap, rivierenlandschap, heuvellandschap enz. Er zijn wel veel studies gedaan naar de wederopbouwperiode maar het is nog geen gemeengoed geworden om te spreken over het wederopbouwlandschap. Mogelijk vanwege de nog korte geschiedenis.

Anita Blom - Wederopbouw: context en groen

Senior specialist Wederopbouw en naoorlogse stedenbouw bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. In haar voordracht aandacht voor: de periode, de (beschermings)context en de opgave voor de toekomst.

De bescherming: na een preselectie uit de categorale studies en het opstellen van de ijklijst 1940-1965 verscheen op 15 oktober 2007 de Top 100 1940 – 1958. De meeste objecten (ook wat groen en enkele complexen) op deze lijst zijn inmiddels aangewezen als rijksmonument. In voorbereiding is de Top 100 voor de periode 1959-1965.

Na Plasterk en MoMo kwam in 2010 kabinet Rutte met als beleidsdoelstelling: decentralisatie en actualisatie van de nota Ruimte op het gebied van economie, veiligheid, vervoer én erfgoed.

In mei 2011 verscheen de beleidsvisie erfgoed en ruimte (VER); *Kiezen voor karakter*.

Deze nota heeft de ambitie erfgoed in te bedden in de ruimtelijke opgaven. De visie kent vijf speerpunten: 1. werelderfgoed, 2. eigenheid en veiligheid (water), 3. herontwikkeling (krimp en groei), 4. levend landschap en 5. wederopbouw – 30 gebieden (uit de periode 1940-1970).

Eerste insteek was om die gebieden via een AMvB te benoemen. Dit instrument werd te zwaar geschouwd. Nu gaat de benoeming via bestuurlijke afspraken; je raakt met de betrokken partijen in gesprek waardoor maatwerk ontstaat in plaats van een opgelegd voorschrift van het rijk.

De 30 gebieden bestaan uit: 7 wederopbouwgebieden, 8 plattelandsgebieden en 15 stedelijke uitbreidingsgebieden. Voor het totaaloverzicht en de nota Visie op Erfgoed en Ruimte zie: <http://www.cultureelerfgoed.nl/wederopbouwgebieden>

De opgave voor de toekomst: de waardering van deze gebieden ligt nog steeds moeilijk; delen worden wel de getto's van Nederland genoemd, waaruit plannen voor sloop volgen. Dat is niet nieuw. Tot ver na de Tweede Wereldoorlog bestonden er plannen om de Amsterdamse Jordaan af te breken omdat deze buurt niet voldeed.

De wederbouw ging uiteraard om het herstel van oorlogsschade; naast ruim 80.000 volledig verwoeste huizen kenden bijna 450.000 huizenschade, 2000 kerken en ruim 3000 scholen werden geheel of gedeeltelijk verwoest. Zelfs ziekenhuizen bleven niet gespaard; 3 werden totaal vernield en 440 leden schade. Bijna 50.000 boerderijen werden getroffen en 22.000 hectare bos ging verloren.

De wederopbouwbuurten in de stedelijke uitbreidingsgebieden waren vooral prettig voor het gezin met kinderen vanwege het groen om de hoek en scholen op loopafstand zoals in Rhenen, Amersfoort, Apeldoorn, Nagele en Amsterdam West. Nu wordt het groen vaak als eerste weggehaald, een kaalslag die overal zichtbaar is. Maar er zijn ook goede voorbeelden waar door renovatie en het plaatsen van extra verdiepingen op gebouwen de omgeving gespaard kan blijven.

Ontwikkelen op basis van wat aanwezig is en waarbij het groen kan blijven staan zou het uitgangspunt moeten zijn! Nieuwe gebouwen komen om praktische redenen (leidingen e.d.) vaak terug in de oude footprint, dus het groen laten staan kan dan zeker.

Hoe nu verder? Over de 30 gebieden worden bestuurlijke afspraken gemaakt met de betrokken gemeenten. Er wordt gewerkt aan de Atlas Wederopbouwgebieden. Groen krijgt meer aandacht in de op te stellen Top 100 1959 – 1965. En er komt een nieuwe Landschapstlas waarin ook het landschap van de 20^e eeuw wordt opgenomen. Deze laatste zal zorgen voor het aanvullen van de gaten in het vocabulaire.

Lara Voerman - Opgaven en Ontwerpers 1945 - 1965

Lara Voerman is architectuurhistoricus bij Steenhuis Meurs. Lara geeft een overzicht van de ontwerpers en hun projecten uit deze periode.

Een schets van het tijdsbeeld levert het beeld een wonderlijke kwart eeuw op; startend bij de vernietiging door oorlog en watersnood met het trauma van de hongerwinter en het verlies van het idee van veiligheid; gevolgd door euforie en het herstel van vertrouwen en geloof, met daarna in de jaren 70 een periode van herbezinning. In de wederopbouwperiode ontstond het idee van de maakbaarheid, de verzorgingsstaat van wieg tot graf, de AOW, het ontslagrecht etc. Maar de maakbaarheid leek ook eindig; denk aan het rapport van de club van Rome, de protesten tegen natuurvernietiging. *Veel van de wederopbouw is nog zichtbaar;* bedenk dat veel van wat wij nu zien toen ontworpen is, zoals het groen langs de snelwegen, recreatieterreinen en parkeervoorzieningen. Van hoog schaalniveau tot het kleinste detail; alles werd ontworpen.

Staatsbosbeheer ontwierp op de schaal van Nederland als geheel, zoals in die periode. Het realisatietempo was extreem hoog. De lijnen waren kort en de ontwerpers en uitvoerders kenden grote autonomie. Dit vroeg om allround ontwerpers. Sinds 1937 bestond de opleiding in Boskoop en van de 100 erkende tuin- en landschapsarchitecten in deze periode kwamen er 50 van de opleiding in Boskoop. Wageningen leverde de wetenschappelijke ingenieurs (ir.). De professionalisering kwam tot uitdrukking in de literatuur door auteurs als Pannekoek en Schipper, Bijhouwer, en Mattern. Het sortiment kreeg een ruimtelijke betekenis en ging functioneren als bouwsteen. De beplantingen

bestonden vaak uit inheemse plantengemeenschappen, volgens de plantensociologie en de plantengeografische districten van Nederland. Deze lijn was geïnspireerd op invloeden vanuit Denemarken (waar men ook op excursie ging), Duitsland en Brazilië. Het vakgebied was goed te overzien, een klein clubje ontwerpers en weinig bureaus: Warnau, Galjaard, Vroom, van Empelen, van den Eerenbeemt, Ruys, Bijhouwer, Benthem.

De kleinste ontwerpogave betrof de tuin; doelmatig in te richten met een beperkt assortiment en een groen gazon, de grindtegels van Ruys. Door de samenwerking tussen architect en tuinarchitect ontstond aandacht voor de relatie binnen/buiten en de juiste plaatsing van het huis op de kavel.

Op hetschaalniveau van de woonomgeving werd het stedelijk groen ontworpen. Een vroege studie van de 8 en Opbouw toont hoe voor iedere bevolkingsgroep de buitenruimte beleefbaar kon worden gemaakt met ervaarbare plekken. Voorbeeld is het Zuiderpark, doelmatig ingericht met voor iedere functie eigen plekken en gebruiken. De bouwblokken in de nieuwe woonwijken hadden een bijna Mondriaanachtige structuur en vroegen voor wat betreft het stedelijk groen om een ander repertoire; de gemeenschappelijke tuin vormde een geheel nieuwe ontwerpogave. Ook in de wijkparken kreeg ieder zijn eigen plek, door omvang en inrichting werd de functie als het ware afgedwongen zoals in het Marco Polo plantsoen in Kanaleneiland.

Op een nog hoger schaalniveau en tevens de grootste ontwerpogave bevonden zich de ruilverkavelingen op het platteland; 70% van het land werd heringericht door de Cultuur Technisch Dienst. Bij de vroege ruilverkaveling had het landschap nauwelijks een stem en werd zij verwezen naar de overhoeken, in latere ruilverkavelingen kwam het landschap er beter van af. Ook nieuw te creëren recreatiegebieden vormden een onderdeel van dit proces van ruilverkaveling.

Het ontwerpen van groenstructuren vierde ook hoogtij langs de lange lijnen van snel- en spoorwegen met bijbehorende stations die op grote schaal aangelegd werden.

Voor een uitgebreider overzicht *Maakbaar landschap* Nederlandse landschaparchitectuur 1945 – 1970, door bureau Steenhuis Meurs.

http://www.steenhuismeurs.nl/Producten/Publicaties/project/92/Maakbaar_Landschap

Speakerscorner

Lucia Albers – Vakgroep Groen Erfgoed; aankondiging oriëntatiebijeenkomst voor de oprichting van een vakgroep voor ontwerpers en onderzoekers op 14 maart a.s. bij de RCE te Amersfoort, <http://www.vakgroepgroenerfgoed.nl>

Inge Dekker – Stichting Groene Parel; aankondiging voor de openingsvoorstelling van de documentaire 'Pronken en Ploeteren langs de Vecht' 31 maart op Kasteel Nijenrode te Breukelen, www.groeneparels.nl. De stichting brengt ook een boek uit met de titel 'Vechtse paradijzen'.

Piet Bakker – Tuinenstichting: de NTs heeft als reactie op het weinige groen in de wederopbouw top 100 een alternatieve lijst opgesteld die recent helaas geactualiseerd moest worden omdat een begraafplaats verloren is gegaan. Deze zelfde dreiging geldt nu voor de Mien Ruys tuin bij het Rosa Spierhuis in Amsterdam. Pleidooi voor bescherming van het wederopbouw groen en oproep tot het aanmelden van potentiële groenmonumenten bij de Rijksdienst.

<http://www.tuinenstichting.nl/monumenten/monumentwaardige-groene-wederopbouw-objecten-1940-1964/>

Rik de Visser – Wederopbouw in het landelijk gebied

Rik de Visser is landschapsarchitect en directeur van bureau Vista; en auteur van *Een halve eeuw landschapsbouw, het landschap van de landinrichting*. <http://www.vista.nl/>

Wederopbouw van het landelijk gebied: de ruilverkaveling was er in eerste instantie op gericht om de landbouw weer op gang te helpen. Pas later kwam er oog voor het landschap. De landschapsarchitecten zoals Benthem, De Jonge, Vroom en Warnau hebben hun positie binnen dit proces echt moeten bevechten. Het was niet zo'n vrolijke tijd waarin veel bijzondere landschappen en landschapselementen verloren zijn gegaan. Dit werd vooral veroorzaakt door de naoorlogse focus op productieverhoging in de landbouw. Pas later verschoof de focus naar productiviteitsverhoging waarbij landschapsverzorging zich ontwikkelde naar landschapsbouw.

De hoofdrolspelers:

G.A. Overdijkink is de bedenker van het landschapsplan, met aanwijzingen voor de beplanting en verzorging van de randen langs wegen en kanalen; deze kennis is in alle latere plannen hergebruikt.

J.T.P. Bijhouwer maakte de opzet voor de landschapsplannen en gebruikte hierbij de bodemkartering van Edelman. Deze kartering leverde kennis over bodemtypes waarop aangesloten werd met landschapstypen en bijbehorende beplantingen. Deze aanpak verwoordde Chr. G. van Leeuwen en H. Doing in het boek *Landschap en beplanting in Nederland. Richtlijnen voor een soortenkeuze bij beplantingen op vegetatiekundige grondslag* uit 1959.

De grote recreatieve inrichtingen:

In het landschap moest naast landbouw ook plaats gemaakt worden voor de auto en recreatie. Recreatie; lekker buiten zijn, herstellen; re-creëren. Hiervoor moest het landschap toegankelijk gemaakt worden. De mens heeft een primaire behoefte aan natuur en ruimte.

R.J. Benthem schreef in 1945: "Ons landschap is een treffend document van de veel bewogen geschiedenis van land en volk. Zijn waarde voor ons volksleven schuilt meer nog in de mogelijkheden, welke het in zich draagt tot het boeien van den menschelijke geest in zoo menig opzicht, tot het dienen van de schoonheid en de wetenschap, tot het schenken van de ware re-creatie, tot de schepping van die zuivere harmonie, welk de mens in alle tijden niet mag ontberen. Het zich goed dit alle eens bewust te maken, opdat wij ons bij de beoordeling van het vraagstuk betreffende de verdere behandeling van ons cultuurlandschap voor een te éézijdige gedachtegang kunnen vrijwaren". De landschapsarchitecten hebben in deze periode geprobeerd de cultuurtechnici te behoeden voor het creëren van een te eenzijdig landschapsbeeld.

De uitspraken van Benthem worden geïllustreerd in de publicatie van J.T.P. Bijhouwer *Het Nederlandse Landschap*, met zijn fameuze tekeningen in de eerste uitgaven en prachtige foto's in de latere edities.

Op advies van Bijhouwer werden structuren afgestemd op de verschillen in de bodemgesteldheid. Landschap en beplanting moesten kloppen; ieder plangebied kende een gebiedseigen sortiment passend bij bodem en klimaat.

Voorbeelden van projecten direct na de oorlog zijn: De Scheeken, Eemnesserpolders en Walcheren. In de zestiger jaren volgden de projecten: Tielerwaard-West, De Poel-Heinkenszand, Oukoop-Kortrijk en het Stroomdallandschap Drentsche Aa.

Doel van de betrokken landschapsarchitecten was om het landschap zo goed mogelijk door de ruilverkaveling heen te trekken. Als er nieuwe wegen of waterwegen aangelegd worden moeten we dat met gevoel doen.

De landschapsarchitecten starten vanuit de kennis van wat in een landschap vooraf gegaan was en gingen daar op subtiele manier mee verder. Natuurbeschermers hebben een focus op behoud; landschapverzorgers wilden nieuwe dingen.

Suggesties voor de toekomst: het levend landschap versterken door een synergie tussen erfgoed, economie en ecologie. Landschap is perkament waarin Wederopbouw slecht één laag vormt. Historisch besef is ontzettend belangrijk. Kies voor karakter.

Angela Hinz - De Groene Kracht; de groenstructuur van de Westelijke Tuinsteden Amsterdam <http://www.feddes->

olthof.nl/home/files/parkstad_72dpi.pdf Angela Hinz is landschapsarchitect bij Feddes/Olthof. <http://www.feddes-olthof.nl/home/1>

Wat zijn de historische kenmerken? In het Algemeen Uitbreidingsplan van Amsterdam vormt de groenstructuur een zelfstandig systeem naast de bebouwing. Dit betekende dat zowel stedelijke verbindingen als groene verbindingen ingericht werden. De onderliggende polderverkaveling werd volkomen geëgaliseerd. Nieuw groen; een gemaakt landschap; werd gecreëerd door de betrokken landschapsarchitecten; Bijhouwer, Ruys en Boer. Dit resulteerde in een gevarieerde inrichting van de directe woonomgeving. De inrichtingsplannen tonen een groot sortiment met veel diversiteit waarbij groen ingezet werd als grens, overgang en zonering passend bij de schaal. Direct rond de bebouwing zoals in de hoven lag de verantwoordelijkheid voor de inrichting bij de corporaties. De wegen en het openbaar gebied richtte de gemeente in; met uiteraard de daarbij passende grensgeschillen.

Wat wil je bewaren? Een huidige analyse van de groenstructuur in het AUP op de kaart laat zien dat veel behouden is. Het sortiment is wel sterk verarmd waardoor het nu als saai bestempeld wordt. Groenzones zijn vaak verkleind ten gunste van parkeren en soms zijn groenverbindingen verloren gegaan. Op deze punten zou het groene raamwerk verbeterd kunnen worden. De huidige waterstructuur is uitgebreider en complexer dan in het AUP was voorzien. De verschillende wijken tonen nog steeds ieder hun eigen karakteristiek. Bos en Lommer kent groene marges zoals het groen op de overhoeken. Slotermeer en Geuzenveld bezitten de meest fijnmazige groenstructuur met de bekende parkstroken. Slotervaart kwam er het meest bekaaid af met slechts groene randen langs de infrastructuur. Osdorp kenmerkt zich door de combinatie van groen en water vooral door de ruime groenvoorzieningen langs de vaarten. In alle buurten vormt de groenstructuur doorgaande verbindingen, je kunt via het groen door de wijken bewegen. De verschillende bouwblokken: opengewerkt bouwblok, stroken, haken en combinaties daarvan, kennen ieder hun eigen groenstructuur die door haar inrichting overal zorgt voor de doorgaande groene verbinding en beleving van het groen. Het groensysteem sluit aan bij de hiërarchie van het wegensysteem. Het functionele systeem van wegen op hof, buurt, stadsdeel en parkstad niveau kent een gedifferentieerde boombeplanting. Op parkstad niveau een symmetrisch beplanting met monumentale bomen, op stadsdeel niveau een eenzijdige beplanting, op buurtniveau blokaccenten in de lanen en op hof niveau verspreide bomen of groepjes. Zo kent ieder schaalniveau zijn eigen programma met een doorgeschakeld groensysteem.

Hoe verder? De eisen van de tijd vragen om een transformatie van vooral het wonen maar ook het gebruik van het groen ontwikkelt zich; er wordt nog steeds gespeeld en verbleven, maar moestuinen hebben na lange afwezigheid hun plek weer heroverd. Uit het onderzoek zijn richtlijnen en adviezen opgesteld voor nieuwe ontwikkelingen. Deze richtlijnen en adviezen zijn gebaseerd op het historisch onderzoek en de analyse van het huidige functioneren van het groen. Het groen systeem is robuust genoeg en kan prima door naar de toekomst. Vanuit het onderzoek zijn inrichtingsprincipes geformuleerd; op buurtniveau, voor bomen, struiken, paden en de doorschakelingen; die een handvat bieden voor toekomstige transformaties. Hiervan zijn al enkele succesvolle voorbeelden te noemen zoals de Geuzentuinen, het Oeverpad en het Calandpark.

Leo den Dulk – Het sortiment van de wederopbouw en de huidige toepassing

Leo den Dulk: Cantua, onderzoek en publicaties http://www.cantua.nl/introduction_nw.htm

Tuinwijken; Voor de groenvoorziening in wederopbouw wijken gold hetzelfde als voor de woningen zelf: er was heel veel materiaal nodig en het mocht niet al te duur zijn. Stedebouwkundigen van verschillende richtingen kwamen met verschillende concepten om de ruimte in de nieuwe stadsuitbreidingen te ordenen. De regie over vormgeving en uitvoering was stevig in handen van de gemeentelijke diensten – zoals Stadsontwikkeling

in Amsterdam – en de woningbouwcorporaties.

Een deel van het groen, namelijk dat wat direct rond de bouwblokken lag, werd in de Tuinsteden van Amsterdam vormgegeven door de woningbouwcorporaties die daarvoor konden kiezen uit een lijst van goedgekeurde tuin- en landschapsarchitecten. Hun plannen werden beoordeeld door een groensupervisor in dienst van de gemeente. Jan Bijhouwer vervulde deze rol zowel in Amsterdam als in Rotterdam, Catharina Polak Daniëls en Mien Ruys deden dat beiden in Amsterdam.

Frankendaal; Hans Warnau ontwierp voor Frankendaal de openbare groenvoorzieningen, het Darwinplantsoen en het Robert Kochplantsoen. Het eerste was verdeeld in 4 delen: een besloten rozentuin, een ruime speelweide, een vastenplantentuin met een ruimteverdeling door middel van Taxushagen en een bomenplein met verharding, een zandbak en een plasvijver. Afgezien van de vastenplantentuin was het plantensortiment dat hij toepaste heel terughoudend.

De directeur van Stadsontwikkeling Cornelis van Eesteren, geestelijk vader van het Algemeen Uitbreidings Plan, was weliswaar de man van het grote overzicht, maar hij toonde eveneens belangstelling voor het detail en verkondigde: 'Bij een verkaveling als hier beschreven is de beplanting belangrijk. Zij bepaalt met de woningen en de verkaveling de sfeer van de gehele buurt en van de verschillende buitenruimten afzonderlijk'. Hij dacht dat alle binnentuinen van de hoven wel identiek, als stempels konden worden uitgevoerd, maar Mien Ruys, die in een vroeg stadium bij de plannen betrokken werd, had een andere mening. Zij ontwierp de gemeenschappelijke binnentuinen van de haakvormige hoven, waarin de speelplaatsen van Aldo van Eyck waren opgenomen. Iedere afzonderlijke binnenhof was herkenbaar aan zijn beplanting. Zelf zei zij erover: 'Het is hier vooral de beplanting, die ieder blok een eigen karakter kan geven. In de ene tuin komen meer bomen in groepen bijeen, in de andere zetten we een enkele alleenstaande boom. Het ene blok bloeit in geel, oranje en blauw, het andere in roze, karmijn en paars'.

Ze paste hier in het grondpatroon voor het eerst de diagonaal toe. De centrale ruimte van de gemeenschappelijke tuin wordt zo min mogelijk versnipperd. De speelplaatsen, met zandbak en toestellen, liggen in de meest beschutte hoek (op 1 na alle in de noordhoek); helemaal aan de andere kant ligt een zithoek met een bank, zonder verbinding met de speelhoek. De tuin wordt naar de straat toe begrensd door lage brede hagen van *Symphoricarpos x chenaultii* (sneeuwbes), die de naar binnen lopende lijnen van paden en heesterblokken vaak nog een stuk volgen en daarmee accentueren. Om de opvallende verschillen in beplanting tussen de afzonderlijke hoven te verduidelijken ga ik verder in op de beplantingsplannen van twee van die hoven zien.

Beplantingsplan in de De Sitterstraat; hier volgt Ruys het eerder genoemde roze-karmijn-paarse kleurenschema: 3 *Salix alba* (schietwilg), 2 *Prunus feketiana* (?) en 1 *Prunus yedoensis* (Yoshino-kers) als beeldbepalende bomen op gazon; een brede, gevarieerde border met daarin als bomen *Prunus cerasifera nigra* (roodbruinbladige sierkers), *Sorbus commixta* (Japanse lijsterbes) en *Crataegus oxyacantha* (= laevigata, tweestijlige meidoorn). De op het zuiden georiënteerde border is verdeeld in heester- en vastplantenvakken. De heesterbeplanting bestaat vrijwel uitsluitend uit bloemheesters – *Weigela*, *Philadelphus* (boerenjasmijn), *Amelanchier* (krentenboompje), *Chaenomeles* (Japanse kwee), *Tamarix* (tamarisk) en rozensoorten.

Hier zijn vrij grote vaste planten vakken ontworpen, beplant met sterke soorten als *Geranium endressii*, *Iris germanica* 'Joanna', *Gypsophila* 'Rosenschleier' (gipskruid), *Delphinium* (ridderspoor) 'Gletscherwasser' en 'Kirchenfenster', *Lythrum* 'Morden's Pink' (kattestaart), *Phlox paniculata* 'Border Gem' en 'Mies Copijn', *Eupatorium purpureum* (leverkruid) en *Monarda* 'Croftway Pink'. De heesterblokken die de hoeken markeren bestaan uit 1 soort: *Rosa nitida* of 'Betty Prior', *Cotoneaster dielsiana* 'Elegans', *Spiraea bumalda* 'Anthony Waterer'.

In de Bakhuys Roozeboomstraat: Gazon met 25 berken op stam. De twee vrijstaande heesterblokken zijn beplant met telkens 1 soort: *Aronia prunifolia* (appelbes) en *Rosa rugosa* 'Alba'. De heesterborder rond de speelplaats bestaat uit grotere groepen van een

soort: 15 Berberis stenophylla (zuurbes), 11, Elaeagnus angustifolia (smalle olijfwilg), 16 Rosa eglandria (egellantier), 6 Crataegus oxyacantha 'Paulii' (tweestijlige meidoorn), 12 Amelanchier canadensis (krentenboompje) en 13 Cytisus praecox (brem). Bij het terras aan de andere kant staan 20 Cornus alba 'Sibirica' (witte kornoelje), 23 Cytisus scoparius (brem), 12 Prunus spinosa (sleedoorn) en 6 Viburnum opulus (Gelderse roos). Hier zijn in het geheel geen vaste planten toegepast.

Ook de eenvoudige beplanting van de voortuintjes die aan de straatkant liggen – een L-vormige, smalle en hoge haag met in de hoek een heester – wordt voor iedere straat in een andere combinatie van de volgende soorten uitgevoerd: De hagen bestaan uit Acer campestre (spaanse aak of veldesdoorn) of Carpinus betulus (haagbeuk). Als heesters zijn onder meer Cornus mas (gele kornoelje), Ribes sanguineum (rode ribes), Philadelphus 'Virginal' (boerenjasmijn) en Colutea orientalis (oosterse blazenstruik) gebruikt.

Anno 2011 staan de berken er nog; de heester beplanting heeft flink in moeten leveren ten gunste van parkeren en afvalbakken; maar het oorspronkelijke plan heeft een groot deel van zijn kracht behouden.

Westelijke tuinsteden, Bakemawijk; Heel anders in elkaar zat Mien Ruys' ontwerp voor Patrimonium IV, beter bekend als de Bakemawijk, die in 1956 door bureau Van den Broek & Bakema werd ontworpen. Toenmalig Patrimoniumdirecteur In 't Veld, verklaard voorstander van rijke, kleurige beplantingen, had Ruys in 1954 als ontwerper aangetrokken. Deze hoogbouw stelt naar mijn mening andere eisen dan wat ik tot nu toe voor Patrimonium deed. De tuinen zullen minder tuin moeten zijn, maar meer het karakter van openbaar plantsoen moeten hebben', schreef zij over de Bakemawijk. In een verkaveling die ook in dit project niet al te ruim is worden korte blokken portiekwoningen afgewisseld met lange blokken galerijwoningen, de laatste voorzien van kenmerkende trapportalen. Dit ontwerp is het meest expliciete voorbeeld in Ruys' oeuvre van groenaanleg bij strokenbouw die volgens de wijkgedachte is opgezet.

Na een bezoek aan het terrein maakte Mien Ruys een serie schetsontwerpen voor het noordelijke deel. De indeling van het plan wordt vanzelfsprekend gedomineerd door de parallelle rangschikking van de flatgebouwen. De dwars erop staande lagere bebouwing verdeelt het plan in veelal rechthoekige ruimten. Gedeelten daarvan zijn in het ontwerp afgesloten zodat ze als gemeenschappelijke tuinen kunnen fungeren; het centrum is telkens open, met enkele bomen om de ruimte te accentueren en heesterblokken om hoeken te markeren of langwerpige vasteplantenborders te onderbreken. Cotoneaster, duindoorn, Forsythia, Berberis. Fuchsia, Phlox, Salvia, Hypericum. Monarda, puntwederik, Nepeta, Geranium. Zeer kleurrijke beplanting in felle contrasten, dat vonden we toen mooi.

Het centrale, zuidelijke deel van de Bakemawijk met zijn speelstraat is meer naar binnen gericht dan het noordelijk deel. Dwars op de flats staan een blok winkels met maisonnettes en werkplaatsen met bovenwoningen. Langs de ontsluitingsstraten zette Mien Ruys carrés van 3x3 bomen op geheel betegelde pleinen. Alleen de hoeken worden gemarkeerd door eenvoudige, grote heesterblokken. Aan de andere kant van de flats liggen de tuintjes van de woningen op de begane grond. Ze grenzen aan gemeenschappelijke tuinen, met grote gazons waarin verspreid enkele bomen staan, en als blikvangers repeteerborders, die op een uitzondering na onderbroken worden door een heesterblok.

Om te bezuinigen verdwenen in het zuidelijk deel de grote betegelde oppervlakten onder de strakke boomgroepen aan de voorzijde van de galerijflats. Mien Ruys betreurde dat. Zij was ervan overtuigd dat betegeling de voorkeur verdiende. Daarmee werd immers de tegenstelling tussen voor- en achterzijde duidelijk, tussen tuin en openbaar groen. In de latere versie is die minder aanwezig. In plaats van de verharding komen verhoogde vakken van gras, die door de indeling en de verhoging wel een meer stedelijk karakter hebben. Een groot deel van de bomen werd gehandhaafd.

Repeteerborders; De repeteerborders in het zuidelijk deel bleven behouden, daar de kosten voor het aanleggen van een vasteplantenborder aanzienlijk lager waren dan die van verharding. Onderhoudskosten speelden nog geen rol, want die werden betaald uit

bijdragen van bewoners. In zijn geheel werd dit deel daardoor minder stedelijk en meer tuinig.

De gemeenschappelijke tuinen van het zuidelijke deel bestonden uit ruime gazons met enkele verspreid staande bomen. De markering van paden, doorgangen en de afsluiting naar buiten bestonden uit heesterblokken. Tegen de rijen achtertuintjes van de bewoners van de beganegrond-woningen legde Ruys lange, brede borders aan in zich herhalende patronen. Er werden voornamelijk vaste planten toegepast, soms aangevuld met rozen, fuchsia's en grassen. Vorm en samenstelling van iedere border waren uniek, ze werd niet als stempel gebruikt, maar het aantal patroonvarianten was beperkt. De basis van een patroon werd gevormd door een combinatie van plantvakken in geometrische vormen. Driehoekige, vierkante of rechthoekige plantengroepen werd zovaak herhaald als nodig was om de totale beplantingsoppervlakte te vullen. Het eenvoudigste patroon bestaat uit hele en halve ruiten, ieder gevuld met één soort planten in enkele soorten, met in totaal 5 plantensoorten. De repeteerborders kenden een kleurig patroon waar je ook vanuit de hoogte iets aan had zodat vanaf de verdiepingen een mooi uitzicht op de border ontstond.

Vanzelfsprekend stelde de beplanting van repeteerborders hoge eisen aan de soortensamenstelling. Naast robuustheid en langlevendheid dienden bloemkleur, bloeitijd, structuur, hoogte en bladvorm op elkaar te zijn afgesteld. In de repeteerborders liet Mien Ruys zien dat ze waar het plantenkennis en de kunst van het combineren betrof nauwelijks te overtreffen was. Om ieder van de blokken afzonderlijk een eigen karakter te geven werden niet alleen variatie in boom- en heestersoorten toegepast, maar kregen de verschillende tuinen ook borders met verschillende kleurstellingen. Op een overzichtstekening van de beplantingen van de Bakemawijk geeft Mien Ruys vier kleurvarianten aan: rood, roze, oranje en geel. Als hoofdkleur voor blok 5 geeft zij 'rood' aan. De tien soorten die ze hier gebruikt zijn *Aster novi-belgii* 'Red Sunset', *Aster n.-b.* 'White Ladies', *Ligularia przewalskii*, *Monarda* 'Mahogany', *Phlox paniculata* 'Spitfire', *Salvia lubeca*, *Fuchsia riccartonii*, *Geranium platypetalum*, *Sedum spectabile* 'Brilliant' en *Gypsophila* 'Rosenschleier'.

Zoals gezegd vonden we zeer kleurrijke beplanting in felle contrasten toen mooi. Maar dat wil niet zeggen dat dit sortiment nu niet meer bruikbaar zou zijn. Vele soorten zijn ook nu nog steeds aantrekkelijk en toepasbaar, bijvoorbeeld: *Spiraea vanhouttei*, *Forsythia intermedia* 'Spectabilis', *Ribes sanguineum* 'Pulborough Scarlet', *Spiraea arguta*

Volgend Platform Groen Erfgoed: Woensdagmiddag 3 oktober 2012 te Amersfoort, met als thema Geef buiten een plaats, nieuwe ontwikkelingen op de buitenplaats.